

УДК 336.01

Василевська Г. В.,

к.е.н., доц., доцент кафедри податків та фіскальної політики, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ОПТИМАЛЬНОГО ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ТА ЇХ ВЗАЄМОДІЯ

Анотація. У процесі опрацювання теорії виникнення, функціонування та розвитку фіскального простору держави важливим аспектом є дослідження його складових, адже від їх якісного наповнення й ефективної взаємодії залежить не лише можливість держави повноцінно виконувати свої функції, але й підвищувати рівень суспільного добробуту. У статті висвітлені фундаментальні орієнтири формування оптимального фіскального простору та надано характеристику його базовим чинникам. Представлено й обґрунтовано основні елементи організаційно-економічного механізму досліджуваного явища у контексті висвітленої проблематики. Все це надає можливість якомога детальніше опрацювати концептуальні засади функціонування фіскального простору держави з метою забезпечення його оптимальної структури та удосконалення її у практичній площині.

Ключові слова: феномен фіскального простору, оптимальний фіскальний простір, організаційний механізм оптимального фіскального простору держави, фіскальне середовище, фіскальна політика, державне регулювання.

Vasylevska H. V.,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Taxes and Fiscal Policy, Ternopil National Economic University, Ternopil

STRUCTURAL ELEMENTS OF FORMING THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR OPTIMAL FISCAL SPACE AND THEIR INTERACTION

Abstract. In the process of elaboration of the theory of the emergence, functioning and development of the fiscal space of the state, an important aspect is the study of its constituents, since their qualitative application and effective interaction depends not only on the state's ability to perform its functions fully, but also to increase the level of public welfare. The article outlines the fundamental guidelines for the formation of optimal fiscal space and gives the characteristics of its basic factors. The basic elements of the organizational and economic mechanism of the investigated phenomenon in the context of the highlighted problem are reviewed and substantiated. All this provides an opportunity to elaborate as much as possible the conceptual foundations of the state's fiscal space functioning in order to ensure its optimal structure and improve it in a practical plane.

Key words: fiscal space phenomenon, optimal fiscal space, organizational mechanism of optimal fiscal space of the state, fiscal environment, fiscal policy, state regulation.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2018-56-24>

Постановка проблеми. Сучасні трансформації господарських процесів, за умов активної глобалізації водночас з необхідністю стабільного розвитку соціально-орієнтованого ринкового господарства, а відтак і забезпечення економічного зростання національних господарських систем, вимагають вичерпного дослідження функціонування фіскального простору задля забезпечення його ефективного еволюціонування. Формуючи належну ресурсну базу, при умові раціонального її використання та цивілізованих правових взаємовідносин

уряд може створювати і впроваджувати дієві інструменти державного регулювання, а також впливати на відповідні процеси в суспільстві й забезпечувати найкращі умови щодо його розвитку та самоудосконалення. Таким чином, формування оптимального фіскального простору держави потребують детального вивчення, аналізу та обґрунтування багатьох теоретичних аспектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження фіскального простору та його структурних елементів тривалий час викликають жваві

дискусії серед теоретиків та практиків. Під впливом сучасного діалектичного розуміння феномену фінансового простору, представленого в працях П. Геллера, О. Десятнюк, Т. Єфименко, Г. Колодко, А. Крисоватого, П. Кулачука, К. Маркса, С. Овсяка, Д. Стігліца, Й. Шумпетера, С. Юрія та ін., набуває актуальності потреба у черговій філософській рефлексії наукового пізнання його сутності. Це підтверджує необхідність відновлення обговорення та забезпечення фахової полеміки в літературі щодо фундаментальних основ виникнення, функціонування та розвитку фінансового простору держави.

Постановка завдання. Кінцевою метою пізнання феномену фінансового простору держави та дослідження його структурних елементів є певна система істинних знань, сформованих у метафізичну конструкцію, яка сприятиме розвитку фінансової теорії та удосконаленню практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці до вивчення фінансового простору держави виявили свій інтерес порівняно не так давно, хоча існування цього феномену має доволі глибоке коріння, яке сягає часів створення суспільства й пов'язане з необхідністю виконання державою безпосередніх функцій та потребою достатньої кількості фінансових ресурсів на їх реалізацію. Натомість не кожна влада здатна ефективно використовувати навіть достатній бюджет, чим зазвичай пояснюються циклічність економічних процесів, деструкції фінансової сфери та відповідні асиметрії фінансового простору держави.

Національна економіка розвивається під тиском багатьох ендегенних та екзогенних явищ, які зумовлені викликами сучасної глобалізації. Проте необхідність швидкої адаптації до зовнішніх протистоянь не повинна ставати причиною внутрішніх соціально-економічних проблем країни. Забезпечення ефективного функціонування фінансового простору має базуватися на якісному моніторингу його складових й формувати цілісну систему взаємодіючих та взаємодоповнюючих елементів. Натомість з певних причин аналізу й оцінці фінансового простору держави підлягають лише фінансові результати його функціонування, що перерозподіляє відповідні акценти, зумовлює однобокість здійсненого аналізу і забезпечує посилення фінансизму в державі. Водночас треба розуміти, що функціонування фінансового простору наявне за будь-яких умов, тоді як до його якості й раціональності можуть виникати питання. Відтак формування оптимальної структури досліджуваного феномену повинно базуватися на стійких, наукових доктринах та теоретично обґрунтованих постулатах. Таким чином, варто звернутися до фундаментальних основ становлення оптимального фінансового простору держави та насамперед визначити його теоретико-організаційну будову. Зазначимо, що оптимальний фінансовий простір створюється у процесі державного регулювання з метою забезпечення ефективного оподаткування, формування оптимальної податкової системи, достатньої ресурсної бази задля забезпечення зрівноваженого розвитку народного господарства, покращення суспільного добробуту та якості життя громадян. Таким чином, оптимальний фінансовий простір – це найкраща форма функціонування модернізованого

фінансового середовища (сукупності умов, спричинених регулятивними заходами держави у процесі реалізації фінансової політики), що здатна забезпечувати розвиток таких взаємодій між суб'єктами відповідних відносин, які сприяють збільшенню ефективності оподаткування, раціональному розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту, зрівноваженому економічному розвитку, збалансованому бюджету, покращенню суспільного добробуту.

Циклічний характер економічного розвитку, що виникає завдяки взаємопов'язаним процесам, спричинює певні коливання світового господарства й посилює формування відповідних тенденцій. Природно, що оптимальний фінансовий простір слугує абсолютним поєднанням усіх його складових. Таким чином, принципи формування та функціонування оптимального фінансового простору повинні базуватися на класичних засадах оподаткування, запропонованих у свій час ще А. Смітом [1, с. 32]. Поряд з цим, розвиток суспільства, а разом з ним і соціально-економічної сфери вимагає постійного удосконалення здійснення податково-бюджетних відносин. Відтак представимо суть зазначеної конструкції в аспектах, притаманних будь-якому процесу з позиції їх висвітлення її структурних елементів. Отже, для можливості здійснення ґрунтовнішого аналізу та дослідження властивостей оптимального фінансового простору держави визначимо три основні складові досліджуваного організаційно-економічного механізму, до яких належать: принципи, відповідно до яких відбувається формування та розвиток фінансового простору держави; методи, за допомогою яких здійснюється реалізація окреслених процесів, та притаманні йому функції (рис. 1).

Таким чином, постулати функціонування оптимального фінансового простору повинні забезпечувати наявність відповідних принципів: *науковості*, що передбачає використання наукових досліджень та логічних доведень з приводу впровадження й дії фінансових процесів; *раціональності*, що є свідченням доцільності використання певних фінансових інструментів, обґрунтованих з позиції кількісних та якісних ознак; *оптимальності*, що передбачає застосування оптимальних моделей у процесі видозмінення та ефективного використання фінансового простору; *об'єктивності*, що забезпечить максимальне врахування усіх зовнішніх та внутрішніх факторів формування фінансового простору, ймовірних ризиків та наслідків їх впливу; *відповідальності*, адже вчинення певних дій щодо формування, функціонування, розширення/звуження та наповнення фінансового простору забезпечується єдиною правовою базою та передбачає рівність усіх його суб'єктів перед законом; *вигоди*, адже оптимальний фінансовий простір має бути максимально адаптований як до потреб держави, так і суспільства за мінімальних бюджетних ресурсів й, безумовно, *самоорганізації* – у конкурентних умовах ринку формування та розвитку фінансового простору держави повинні відбуватися організовано під дією комплексних факторів, притаманних ринковій економіці.

Примітка: складено автором.

Рис. 1. Базові елементи організаційно-економічного механізму оптимального фіскального простору держави

У процесі становлення та розвитку фіскальний простір під впливом певних зовнішніх та внутрішніх факторів набуває відповідних властивостей (рис. 2): *самовідтворюваність* (здатність системи підтримувати баланс просторової структури шляхом оптимального поєднання формальної і неформальної складової), *неоднорідність* (наявність нелінійних процесів, які протікають в економічному просторі чи зумовлюють різний ступінь залучення об'єктів фіскалу в систему взаємодії та їх концентрацію), *фрактальність* (здатність одного простору, виступаючи самостійною одиницею, одночасно входити в інші форми простору та вміщувати менші з них у собі, забезпечуючи таким чином просторову єдність), *синхронна корекція* (перманентно наявний процес узгодження індивідуальних та спільних інтересів учасників фіскального простору з інтересами інших його суб'єктів з подальшою корекцією поведінки на основі оцінки рівня трансакційних витрат, витрат часу та зусиль, що прикладаються для задоволення потреб, доступу до благ і ресурсів), *ієрархічність* (більш високий ієрархічний рівень здійснює регулюючий та корегуючий вплив на нижчі рівні відповідно до спільних принципів побудови та засад функціонування) [2, с. 12; 4, с. 11-27].

Водночас взаємодія зазначених складових організаційно-економічного механізму оптимального фіскального простору, за умов відстоювання власних інтересів та потреб суспільства й держави, які у цьому контексті завжди виступають конкуруючими елементами, забезпечує пошук раціональних шляхів формування та його повноцінний розвиток з

відповідними характеристиками й ознаками. Так, до ознак оптимального фіскального простору можна віднести:

- правову обмеженість – оптимальний фіскальний простір може функціонувати виключно в рамках визначеного чинного законодавства. Втручання у межі фіскального простору інших системних формацій та їх взаємодія, у тому числі з фіскальним простором, вимагає їхнього підпорядкування законодавчим нормам і особливостям реалізації фіскальної політики держави як у локальному, так і глобальному вимірах;

- динамічність – оптимальний фіскальний простір має здатність до руху, розвитку й змін, тобто до формування, розширення, звуження й удосконалення (самоудосконалення) у відповідності до потреб та вимог сучасності;

- циклічність – оптимальний фіскальний простір трансформується одночасно з періодичністю чергування фаз економічного циклу. Цей процес відбувається системно і синхронно, будь-яке відхилення від цього процесу з однієї чи іншої сторони призводить до якісних змін оптимального фіскального простору (позитивних або негативних);

- релятивність – оптимальний фіскальний простір визначається у порівнянні, зіставленні з альтернативними чи аналогічними формаціями та заходами щодо організації та використання фінансів для забезпечення соціально-економічного розвитку, покращення суспільного добробуту та якості життя громадян;

Примітка: складено автором на основі [2, с. 12; 4 с. 12-27].

Рис. 2. Властивості фінансового простору держави, ознаки його оптимальної структури та їх взаємопов'язаність

- еластичність – зміна фінансового простору під впливом економічних і соціальних факторів у країні, що призводить, як правило, до позитивних ефектів у зрівноваженому соціально-економічному розвитку, або ж його стабільному функціонуванні, проте це залежить поміж іншим від компетентності влади;

- періодичність – регулярна повторюваність певних подій у фінансній практиці, які впливають на якісні та кількісні характеристики оптимального фінансового простору (надходження податкових платежів, форма та терміни подання податкової звітності, здійснення фінансового контролю, формування бюджетних видатків, обслуговування державного боргу тощо) та перебувають у залежності від періодичних змін;

- ефективність – раціональний розподіл фінансового навантаження призводить до ефективного використання фінансових ресурсів бюджету, результатом чого є позитивна економічна динаміка та покращення якості життя громадян тощо.

На практиці функціонування оптимального фінансового простору передбачає застосування відповідних методів та способів впливу на його суб'єктів та їх взаємодію у межах цього простору. Таким чином, зазначимо, що *правові* методи – це методи формування, функціонування, розширення/звуження та удосконалення фінансового простору держави, які базуються у межах законодавчо-правової бази; *адміністративні* – методи впливу щодо

формування, функціонування, розширення/звуження, удосконалення фінансового простору шляхом видання постанов, наказів та розпоряджень виконавчої влади; *економічні* – методи впливу на формування, функціонування, розширення/звуження та удосконалення фінансового простору держави шляхом використання економічного інструментарію, які можна розділити відповідно до способів їх реалізації: податкові (дохідні) – наповнення ресурсної бази бюджетів забезпечується значною мірою за рахунок податків та податкових платежів й бюджетні (видаткові) – бюджетні видатки впливають на ефективність функціонування фінансового простору держави; *соціально-психологічні* методи – застосування новітніх технологій, досягнень психології, педагогіки та соціології для мотивації ефективного формування оптимального фінансового простору держави.

Поряд з цим, довершеність зазначеного механізму передбачає визначення відповідних функцій, притаманних оптимальному фінансному простору. До таких функцій належать: *обмежувальна*, яка передбачає обмеженість простору на підставі реалізації фінансної політики держави, що дозволяє формувати відповідні характеристики фінансового простору та визначати напрями його формування, функціонування та розвитку, а також удосконалення; *нагромаджувальна* – полягає у створенні умов з метою акумулювання та нарощення необхідного правового, бюджетного, фінансового

ресурсу, а також відповідного інтелектуального капіталу задля формування та ефективного функціонування фінансового простору держави; *реляційна* – полягає у визначенні політичних, економічних, соціальних, психологічних взаємозв'язків у суспільстві, що визначають можливості формування, функціонування й розвитку фінансового простору держави, впливають на окреслення його меж та використання інструментів нагромадження ресурсної бази; *організаційна* – забезпечує реалізацію організаційного процесу, який супроводжується правовою регламентацією, конкурентними перевагами окремих територій, галузей народного господарства, пріоритетних виробництв тощо зокрема та держави загалом.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Усі складові окресленого організаційно-економічного механізму оптимального фінансового простору є надважливими для його ефективного функціонування, адже простір як форма існування матерії – форма бездоганна, довершена й еластична – передбачає можливості самоудосконалення під впливом відповідних умов і факторів, які стаються чи виникають впродовж певного періоду. Відтак пріоритетним чинником щодо моделювання та ефективного функціонування оптимального фінансового простору є час, який побіжно є невід'ємною характеристикою його циклічності та періодичності. Поряд з цим, функціонування одних і тих самих елементів й складових простору можуть проявляти себе по-різному в неоднакові часові періоди або мати різний ефект від їх функціонування чи взаємовпливу, створювати певні асиметрії.

Надаючи загальну характеристику та здійснюючи економічну оцінку фінансового простору, варто звернути увагу на усі можливі чинники, які впливають на процес становлення, функціонування та розвитку, а також моделювання його оптимальної структури. Натомість досить часто фінансовий простір формується під тиском політичних обставин за участі зацікавлених осіб або лобістських груп [3]. Часовий вплив на забезпечення результату фінансних реформ також має двоїстий характер. Лаг часу для реалізації певної модифікації може

призвести до незворотних наслідків або до позитивних ефектів за різних обставин. Тому вкрай важливо визначитися з певними показниками та свідченнями щодо проведення моніторингу й об'єктивного аналізу фінансового простору держави. Таким чином, опрацьовуючи методику визначення індикаторів оцінки, маємо брати до уваги усі якісні та кількісні ознаки його функціонування з урахуванням їх часової динаміки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит; [пер. с англ.]. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.
2. Крисоватий А. І. Фінансовий простір сталого соціально-економічного розвитку держави : монографія / Крисоватий А. І.; [за ред. А. І. Крисоватого]. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 332 с.
3. Buchanan J. McGill For his development of the contractual and constitutional bases for the theory of economic and political decision-making [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1986/press-release/>.
4. Krysovatty A. Modern tendencies of fiscal policy in European economics space : monograph / A. Krysovatty, O.Kyrylenko, O.Kneysler et al. – Ternopil : TNEU, 2017. – 388 p.

REFERENCES

1. Smit A. (2007), Issledovanie o prirode i prichinakh bohatstva narodov, Exmo, Moscow.
2. Krysovatty, A. I. (2016), Fiskalnyy prostir stalogo sotsialno-ekonomichnogo rozvytku derzhavy : monografia, TNEU, Ternopil.
3. Buchanan J. McGill (1986), For his development of the contractual and constitutional bases for the theory of economic and political decision-making, available at : <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1986/press-release/>.
4. Krysovatty A. (2017), Modern tendencies of fiscal policy in European economics space : monograph, TNEU, Ternopil.